

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2025
IJTIMOIY FANLAR

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

G.M.Bozorova	
Sayyid Sharif Jurjoniyning ontologik va gnoseologik qarashlari.....	115
L.S.Sultonova	
Sharq allomalarining ilmiy merosida bag'rikenglik va murosa madaniyati masalasi va uning yurtimiz taraqqiyotida tutgan o'rni.....	119
U.K.Kurbanova	
Abu Ismoil Abdulloh Ansoriy tasafuviy qarashlarining falsafiy tahlili	124
M.H.Mo'minova	
Ibn Sino asarlari va risolalarining ilm-fan taraqqiyotida tutgan o'rni	128
K.J.Ochilova	
Imom At-Termiziyga oid tadqiqotlarning ilmiy tahlili	132
B.X.Karimov	
Ongni boshqarish falsafasi.....	136
R.S.Raupova, Sh.Bobokalonova	
Abu Ali Ibn Sino buyuk faylasuf va gumanist olim	141
P.X.Qaxorov	
Zamonaviy jamiyatda inson qadri va axloqiy me'yorlarning o'zgarishi	147
U.M.Paxriddinov	
Globalashuv jarayonlarining O'zbekistondaga mehnat migratsiyasiga ta'sirining ijtimoiy-falsafiy tahlili	152
Z.B.G'ulomov	
Dezinformatsion ziddiyatlar sharoitida yolg'on axborotlarni ijtimoiy fikr va jamoatchilik nazorati asosida tartibga solish istiqbollari.....	158
A.A.Tojiddinov	
Abu Ishoq Kalobodiy ilmiy merosining zamonaviy tadqiqotlarda o'rganilishi masalalari.....	164
G.A.Qamariddinova	
"Rashahotu aynil-hayot" asaridagi rashhalarda jamiyat rivojlanishiga doir g'oyalarning falsafiy tahlili	172
H.H.Yuldashxodjaev	
Musoxonxoja Dahbidiy asarlarida Xojagon-Naqshbandiya ta'limotidagi g'oyalarning qiyosiy tahlili.....	175
H.H.Yuldashxodjaev	
Musoxonxoja Dahbidiy asarlarida Xojagon-Naqshbandiya ta'limotidagi g'oyalarning qiyosiy tahlili (2-qism).....	180
Z.I.Narziyev	
Aziziddin Nasafiyning "Tanzil" asari - tasavvuf falsafasiga oid muhim manba	185
M.M.Mamasaliyev	
Postmodern jamiyatda o'zgalarga toqatlilik qadriyatlarining falsafiy-intellektual asoslari.....	189

SIYOSAT

T.A.Azizov	
Favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etishga oid davlat siyosatini amalga oshirish mexanizmlarining xorij tajribalarini qo'llash imkoniyatlari.....	193
S.U.Yuldashev	
Davlat boshqaruvida ijtimoiy-madaniy texnologiyalarning ratsionallashtirish	197
O'.N.Ahmedova	
Kuchli ijtimoiy siyosat va ma'naviy tarbiya strategiyasi	201
X.R.Ikramov	
Yangi O'zbekistonda fuqarolik xizmati sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini modernizatsiyalash zaruriyati.....	205
A.M.Abjalov	
Jamoat xavfsizligi tizimida axborot texnologiyalarni joriy etishning ijtimoiy-siyosiy mohiyati	210
G.B.Umarova, A.Nurullaeva	
Mahalla – totuvlik va bag'rikenglik omili: Markaziy Osiyo mintaqasi tajribasi	214
S.S.Yakubov	
Kanada: milliy birlikka erishish tajribasi	218

UO'K: 299.53

IMOM AT-TERMIZIYGA OID TADQIQOTLARNING ILMIY TAHLILI
ИССЛЕДОВАНИЕ ИМАМА АТ-ТЕРМИЗИ НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ
SCIENTIFIC ANALYSIS OF RESEARCH ON IMAM AT-TERMIZI

Komila Ochilova Jamolovna

Buxoro davlat universiteti "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" kafedrasida mustaqil
izlanuvchisi**Annotatsiya**

Imom at-Termiziy - islom olamining mashhur hadisshunoslari va olimlaridan biri bo'lib, uning ilmiy merosi hadis ilmi, axloq, tasavvuf va ilmiy metodologiyaning muhim jihatlari o'z ichiga oladi. Ushbu tadqiqotda Imom at-Termiziy tomonidan ishlab chiqqan falsafiy qarashlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda uning hadislarini tekshirishdagi ilmiy metodologiyasi, tasavvuf va ruhiy kamolot, axloqiy fazilatlar va jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni yuksaltirishga bo'lgan yondoshuvlari o'rganiladi. Imom at-Termiziy ilm va aqlni birlashtirib, insonning ma'naviy rivojlanishiga, axloqiy xulqini shakllantirishga katta e'tibor bergan. Uning merosi, bugungi kunda ham ilmiy, diniy va ijtimoiy jihatdan o'rganilishi va amalda qo'llanishi zarur.

Аннотация

Имам ат-Турмизи - один из самых известных хадисоведов и ученых в исламском мире, и его научное наследие охватывает важные аспекты хадисов, этики, суфизма и научной методологии. В данном исследовании анализируются философские взгляды, развитые имамом ат-Турмизи. В исследовании рассматривается его научная методология изучения хадисов, суфизма и его подходы к духовному совершенству, моральным добродетелям и продвижению моральных ценностей в обществе. Имам ат-Турмизи, сочетая науку и разум, уделял большое внимание духовному развитию человека и формированию нравственного характера. Его наследие необходимо изучать и применять сегодня в научных, религиозных и социальных целях.

Abstract

Imam at-Tirmidhi is one of the most famous hadith scholars and scholars of the Islamic world, and his scientific legacy includes important aspects of hadith science, ethics, Sufism, and scientific methodology. This study analyzes the philosophical views developed by Imam at-Tirmidhi. The study examines his scientific methodology in examining hadiths, his approaches to mysticism and spiritual perfection, moral virtues, and the promotion of moral values in society. Imam at-Tirmidhi, combining science and reason, attached great importance to the spiritual development of man and the formation of moral character. His legacy must be studied and applied in practice even today, both scientifically, religiously, and socially.

Kalit so'zlar: Imom at-Termiziy, hadis ilmi, tasavvuf, axloq, ilmiy metodologiya, ma'naviy kamolot, xulq, axloqiy qadriyatlar, ilm va aql, ruhiy rivojlanish, islom falsafasi.

Ключевые слова: Имам ат-Турмизи, наука хадисов, суфизм, этика, научная методология, духовное совершенство, характер, моральные ценности, наука и разум, духовное развитие, исламская философия.

Key words: Imam at-Tirmidhi, science of hadith, Sufism, ethics, scientific methodology, spiritual perfection, character, moral values, science and reason, spiritual development, Islamic philosophy.

KIRISH

Buyuk muhaddis alloma haqida so'z yuritar ekanmiz, avvalo, uning hayoti haqida ma'lumotga oz bo'lsa-da ega bo'lishimiz kerak. Allomaning to'liq ismi Muhammad ibn Iso ibn Savra ibn Muso ibn az-Zahhoq Abu Iso as-Sullamiy Az-zariyr Al-bug'iy at-Termiziy bo'lib, hijriy 209 (milodiy 824) yili Termiz yaqinidagi Bug' (hozirgi Surxondaryo viloyatining Sherobod tumani hududida joylashgan) qishlog'ida o'rta hol bir oilada tavallud topgan. Markaziy Osiyolik mashhur tarixchi Abu Saad Abdulkarim as-Sam'oniyy (1113-1167) At-Termiziy Bug' qishlog'ida vafot etganligi uchun al-Bug'iy taxallusi bilan ham atalganini, [1] olimning ko'p yig'laganidan umrining oxirlarida ko'zi ojiz bo'lib qolganligidan Az-zariyr (ko'zi ojiz) taxallusini olganligini ham qayd qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xalq orasida at-Termiziy nomi bilan mashhur bo'lishiga sabab uning butun hayoti va faoliyati Termiz shahri bilan chambarchas bog'liq bo'lganligidan, shuningdek, olim tug'ilgan Bug' qishlog'i

FALSAFA

Termiz shahriga yaqin bo'lib, ma'muriy-idoraviy jihatdan unga mansub qishloqlardan ekanligidan deb izohlash mumkin. At-termiziyning oilasi va ota-onasi haqida manbalarda aniq ma'lumotlar keltirilmagan. Tarixchilar uning "Bobom asli marvlik edi, u kishi Lays ibn Sayyor zamonida yashagan, so'ng u erdan Termizga ko'chib kelgan", - degan fikrini keltirish bilan chegaralanadilar. Shuningdek, At-Termiziyning ko'zi o'zligi xususida ham yozma manbalarda turli-tuman ma'lumotlar keltirilgan. Ba'zi mualliflar uni tug'ma ko'zi o'z bo'lgan desa, ko'pchilik mualliflar olimning keyinchalik, umrining oxirlarida ko'zi o'z bo'lib qolganligini yozadilar. [2]

Imom at-Termiziy (rahmatullohi alayh) islom olamining eng mashhur hadisshunoslari va faqihlaridan biridir. U nafaqat hadis ilmini rivojlantirgan, balki islom falsafasi va tasavvufga oid qimmatli ilmiy qarashlarga ham ega bo'lgan. Uning ilmiy merosi, ayniqsa, hadislarga bo'lgan yondoshuvi, insonning axloqiy, ruhiy va ma'naviy kamolotini ta'minlashga qaratilgan falsafiy qarashlari bilan diqqatga sazovordir. Imom at-Termiziy haqidagi tadqiqotlarning falsafiy tahlili uning ilmiy metodologiyasi, tasavvufiy qarashlari, axloqiy falsafasi va diniy bilimlarga bo'lgan yondoshuvini o'rganishga asoslanadi.

NATIJA VA MUHOKAMA.

Imom at-Termiziy hadisshunoslik sohasida juda katta ishlar qilgan. U hadislarni to'plab, ularning ishonchli yoki ishonchsiz ekanligini ajratishda ehtiyotkor bo'lgan. Uning hadis ilmi va falsafasida haqiqiy hadislarning ma'naviy mohiyatiga e'tibor qaratilgan. U faqat shartli ravishda ishonchli bo'lgan hadislarni tanlagan, va bu hadislarning axloqiy va ruhiy ta'sirini chuqur tahlil qilgan.

Hadislarning haqiqiylikini tekshirishda Imom at-Termiziy ilmiy metodologiyasini aniq belgilagan. U hadislarni nafaqat sanoqli sanalari va isnodlari bo'yicha, balki ularning ma'nolarini va amaliy ta'sirlarini ham o'rganishga alohida e'tibor berilgan. Uning hadislarni tahlil qilishdagi falsafiy yondoshuvi, ilmiy aniq ma'lumotlarni keltirish bilan birga, ularning ahamiyatini shaxsiy va ijtimoiy darajada tushunishga yordam beradi. [3]

Tasavvuf va Ma'naviyat. Imom at-Termiziyning falsafiy qarashlarida tasavvuf katta o'rin tutadi. U tasavvufni nafaqat diniy amaliyot, balki insonning ichki holatini o'zgartiruvchi, ruhiy va ma'naviy kamolotni ta'minlovchi vosita sifatida ko'rgan. Tasavvuf, uning nazarida, insonning Allohga bo'lgan yaqinligini, sabr-toqat va tavozu kabi axloqiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan bir yo'ldir.

Imom at-Termiziy tasavvufni aniq metodologik tizimga kiritgan. U insonni ichki tinchlikka erishishga, o'zini anglashga va Xudo bilan aloqa o'rnatishga undagan. Bu fikrlar uning ko'plab asarlarida, ayniqsa "Al-Sunan al-Kubra" kabi asarlarida o'z ifodasini topadi. Bu asarlarda u insonning ruhiy holatini yaxshilash, qalbni sof holatda saqlash va haqiqiy ilmga erishish zarurligini ta'kidlagan.

Ilm va Aql. Imom at-Termiziy ilm va aqlni bir-birini to'ldiruvchi tushunchalar sifatida ko'rgan. Uning falsafasida ilm nafaqat tashqi bilimlarni o'rganish, balki o'zini tanish, qalbni sof holatda tutish va ruhiy o'sish uchun kerakli vosita sifatida qabul qilinadi. Imom at-Termiziy ilmning amaliy jihatiga, uning inson hayotidagi axloqiy va ma'naviy roli va ta'siriga katta ahamiyat bergan.

Aql va ilmni birlashtirgan holda, Imom at-Termiziy insonning axloqiy va diniy masalalarga yondoshuvini yanada chuqurlashtirgan. Uning ilm va aqlga oid qarashlarida ilmni o'rganish, amalda qo'llash va shu orqali axloqiy fazilatlarini rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Bu nafaqat ilmiy jihatdan, balki ruhiy jihatdan ham insonning o'zini anglash va kamolotga erishishiga xizmat qiladi. [4]

Axloq va Xulq. Imom at-Termiziy axloqiy qadriyatlar va xulqni o'rganishda o'zining alohida metodologiyasini ishlab chiqqan. U insonning xulqi va axloqi, uning ijtimoiy va diniy hayotida qanday namoyon bo'lishi haqida ko'plab risolalar yozgan. Axloqning insonning ijtimoiy munosabatlari, jamiyatda o'z o'rnini topish va Allohning roziligiga erishishdagi roli muhim deb hisoblangan.

Imom at-Termiziyning falsafasida xulqning shakllanishi va rivojlanishida hadislar va tasavvuf amallari katta o'rin tutadi. U insonni o'zini o'zgartirish, sabr-toqatli bo'lish va ijtimoiy hayotda yaxshilikka intilish, o'z xulqini har doim yaxshilashga undagan. [5]

Falsafiy Yondoshuv va Jamiyat. Imom at-Termiziyning ilmiy va falsafiy qarashlarida jamiyat va uning axloqiy qadriyatlari ham alohida ahamiyatga ega. Uning nazarida, jamiyatdagi inqirozlar va tushunmovchiliklarni bartaraf etish uchun, ilm va ma'naviyatni yuksaltirish, insonlarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish zarurdir. Shuningdek, u jamiyatdagi insonlarning o'zaro munosabatlarida adolat, sabr-toqat va o'zaro hurmat kabi sifatlarni rivojlantirishga katta e'tibor bergan.

At-Termiziy ko'plab xorijiy mamlakatlarga qilgan safar chog'ida hadislarni to'plab, kitoblar ta'lif qilishga ham kirishgan. Safardan qaytgach, olim-u fuzalolar bilan ilmiy munozaralarda qatnashadi, ko'plab shogirdlarga ustozlik qiladi. Ayniqsa, mashhur muhaddis alloma al-Buxoriy bilan

ko'plab ilmiy bahslar yuritib undan istifoda qiladiki, bu haqda at-Termiziy o'zining "Al-ilal" kitobida ham yozadi. At-Termiziyning ko'pchilik tasniflari, jumladan, uning mashhur asari "Al-Jomi" ham o'z vataniga qaytganidan keyin yaratilgan. Imom at-Termiziy 892-yilda Termiz yaqinidagi Bug' qishlog'ida vafot etgan va shu joyda dafn qilingan. [6]

O'z ijodiy faoliyati davrida at-Termiziy o'ndan ortiq asarlar yaratdi. Uning madaniy merosida, shubhasiz, "Al-Jomi" asari katta ahamiyatga egadir. Bu asar "Al-jomi' as-sahiyh" ("Ishonchli to'plam"), "Al-jomi' al-kabiy" ("Katta to'plam"), "Sahiyh at-Termiziy", "Sunan at-Termiziy" ("Termiziy sunnatlari") nomlari bilan atalgan asarlari mavjud.

Imom Termiziyning mashhur asarlaridan biri "Ash-Shamoil an-nabaviya" ("Payg'ambarning alohida fazilatlar") bo'lib, ba'zi manbalarda "Ash-shamoil fa shamoil an-nabiy sallolohu alayhi vasallam" nomi bilan ham keltirilgan. Nomidan ham ko'rinib turibdiki, bu asar payg'ambar alayhissalomning shaxsiy hayotlari, u kishining sur'at va siyratlari, ajoyib fazilatlar, odatlariga oid 415 ta hadisi sharifni o'z ichiga qamragan manbadir. Bu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, payg'ambar alayhissalomning fazilatlar, [7]odatlari haqidagi hadislarni to'plash bilan juda ko'p muhaddislar shug'ullanganlar va bu xildagi hadislar turli-tuman kitoblardan o'rin olgan. Lekin Imom Termiziy asarining afzalligi shundaki, u hadislarni muntazam ravishda to'plab, muayyan tartibga solgan va yaxlit bir kitob holiga keltirgan. Payg'ambarning hayotiga doir muhim manba sifatida "Ash-shamoil an-nabaviya" azaldan islomshunos olimlar, tadqiqotchilarning diqqatini o'ziga tortib keldi. Arab tilida yozilgan ushbu asarning tili ravon, uslubi g'oyatda oddiyligini ham qayd qilib o'tish o'rinlidir. Asarning fors va turk tillariga tarjima qilinishi ham unga bo'lgan qiziqishning kattaligidan dalolat beradi. [8]

Imom Termiziy (r.a.) o'zining ilmiy, diniy va axloqiy merosi bilan nafaqat Islom dunyosida, balki global miqyosda ham e'tirof etilgan. Uning asarlari va ta'limotlari ijtimoiy tartib, axloqiy masalalar va shaxsiy xulq-atvorni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Termiziyning ma'naviy merosi, albatta, nafaqat diniy e'tiqod, balki axloqiy me'yorlar va ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga tegishli.

Imom Termiziy ma'naviy merosining ijtimoiy-axloqiy ahamiyatini tadqiq qilishning nazariy-metodologik asoslari quyidagi jihatlarga asoslanadi:

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish: Imom Termiziy axloqiy masalalarni juda chuqur tahlil qilgan. U o'z asarlarida insonning yaxshilik va yomonlikka qarshi kurashini, adolat va hamdardlikni targ'ib qilgan. Bu, albatta, ijtimoiy hayotda muhim o'rin tutadi, chunki ijtimoiy barqarorlik axloqiy qadriyatlarning mustahkamlanishiga bog'liq.

Diniy va ma'naviy meros: Imom Termiziyning diniy ta'limotlari, uning hadis ilmiga qo'shgan hissasi, islomiy ma'rifatni rivojlantirishda katta o'rin tutgan. U hadislarni to'g'ri izohlash, ularni ijtimoiy hayotga tatbiq etish bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borgan. Bu uning asarlarini zamonaviy ijtimoiy va diniy muhitda qo'llash imkonini beradi. [9]

Tadqiqot uslublari va metodologiya: Imom Termiziy ma'naviy merosini tadqiq qilishda, tarixiy, filologik, va tahliliy metodlardan foydalanish zarur. Ayniqsa, uning asarlariga metodologik yondashuvda ilmiy tadqiqotlar, hadislarning tarixiy konteksti va ularning ijtimoiy ta'sirini aniqlashda zamonaviy tadqiqot uslublariidan foydalanish muhimdir. Bu, o'z navbatida, ma'naviy merosning zamonaviy ijtimoiy-axloqiy ahamiyatini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

Imom Termiziy va ijtimoiy barqarorlik: Termiziyning axloqiy ta'limotlari ijtimoiy barqarorlik va tinchlikni saqlashga katta hissa qo'shadi. Uning merosi zamonaviy jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik, murosali muhit yaratishga xizmat qiladi.

Tarbiyaviy ahamiyat: Imom Termiziyning axloqiy ta'limoti yosh avlodni tarbiyalashda, o'z-o'zini anglash, shaxsiy va jamoaviy mas'uliyatni his qilishda muhim manba hisoblanadi. Yoshlarni ijtimoiy nuqtai nazardan to'g'ri tarbiyalashda uning merosi qo'llanilishi mumkin. [10]

Shunday qilib, Imom Termiziyning ma'naviy merosining ijtimoiy-axloqiy ahamiyatini tadqiq qilishda, nafaqat uning ilmiy asarlarini o'rganish, balki uning insonparvarlik, adolat, haqiqatga bo'lgan qiziqishi va ijtimoiy mas'uliyatni targ'ib etgan g'oyalari ham o'rganilishi kerak. Bu o'z navbatida, jamiyatda ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Imom at-Termiziyning falsafiy tahlili uning ilmiy metodologiyasi, tasavvuf, hadis va axloqni o'rganishdagi chuqur yondashuvini o'zida aks ettiradi. Uning fikrlarida ilm va aql, tasavvuf va ma'naviyat, axloq va xulq bir-birini to'ldiruvchi jihatlari sifatida ko'riladi. Bu falsafiy qarashlar insonni nafaqat ilmiy, balki ruhiy va ma'naviy kamolotga erishishga undaydi. Imom at-Termiziy merosi nafaqat hadis ilmida, balki islom falsafasining shakllanishida ham

FALSAFA

katta ahamiyatga ega bo'lib, bugungi kunda ham uning qarashlari muhim o'ringa ega bo'lib kelmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. U.Uvatov "Buyuk yurt allomalari". Uchinchi nashr. T.O'zbekiston.2020. 25.b
2. <https://surxontongi.uz/2024/09/23/imom-termiziy-merosining-manaviy-axloqiy-ahamiyati/>
3. Жабборов И. Ўзбеклар (анаънавий хўжалиги, турмуш тарзи ва этномаданияти). – Т.: Шарқ, 2008.
4. Қаххарова Ш. Глобал маънавият глобаллашувнинг ғоявий асоси. –Т.: Тафаккур, 2009.
5. Маҳмудов Т. Комиллик асрорлари. Ҳаётий ҳикमतлар. – Т.: Адолат, 2006.
6. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ф.Фулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2016.
7. Шодиев, Ж. Ж. (2023). ЗНАЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В СОЗДАНИИ ФУНДАМЕНТА ТРЕТЬЕГО ВОЗРОЖДЕНИЯ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В УКРЕПЛЕНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 2, No. 15, pp. 124-130).
8. Наврўзова Т.Н., Зоиров Э.Х., Юнусова Т.С. Тасаввуфда инсон ва унингкамолоти масаласи. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2006.
9. Jurakulovich, S. J. (2024). THE ROLE OF SPIRITUALITY IN THE IMPLEMENTATION OF THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE NEW UZBEKISTAN. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(11), 307-311.
10. Сунани Термизий. Ал-Жоъме-ал саҳиҳ. Ж. 1. 1999.